

ELVA GRAVSTAKET MED TILLHÖRANDE STENSOCKLAR ETAPP 2021

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2023

Ulrika Olsson



Slutrapport
Lst dnr: 2151–2021
Tillstånd enligt Kulturmiljölagen

Elva gravstaket med tillhörande stensocklar Ettapp 2021

Antikvarisk medverkan vid renovering

Gamla kyrkogården i Gävle
Gävle stad och kommun
Gävleborgs län
2023

Rapport 2023:25
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg
Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle
www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2023

Omslagsbild: GK03 0326 efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2023-09-18.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: ©

Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281–3181

Print: Trycktreat

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta.....	6
Lagskydd.....	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärder.....	7
Utförda arbeten	8
Staket.....	8
Stensocklar.....	9
Avvikelser från beslut	9
Övriga antikvariska iakttagelser.....	9
Foton.....	10
Källor.....	22

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	2151–2021
Länsstyrelsens beslutdatum:	2021-05-21
Länsmuseet Gävleborgs diarienummer:	2023–225/312
Projektid:	september 2021 – september 2023
Platsbesök:	2021-09-08 2021-09-30 2021-12-09 2022-10-20 2023-09-18
Antikvarisk medverkan:	Ulrika Olsson, byggnadsantikvarie
Beställare:	Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, kontaktperson Madelené Gyllner
Medverkande firmor:	Stensocklar: Pirab AB, Gävle Staket: TPM Industrimålning AB, Gävle

Sammanfattning

Under 2021 påbörjades renovering av elva gravstaket på Gamla kyrkogården i Gävle, samtliga belägna i kvarter 3. Av de elva gravarna omfattar fem gjutjärnsstaket och sex smidesstaket. De flesta staket är monterade i stensocklar. Arbetena i 2021 års etapp har dragit ut på tiden. Bland annat blev inte återmonteringen och målningsbehandlingen godkänd på alla gravar under hösten 2021, ej heller 2022. Slutbesiktningen skedde 2023-09-18.

Renoveringen av staketen har omfattat blästring och ommålning, utförd inne på verkstad. Stensocklarna har justerats innan staketen har återmonterats. Mark- och stenarbetena är utförda av Pirab AB, Gävle. Målningsarbetena är utförda av TPM Industrimålning AB, Gävle. Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, har varit anlitad för antikvarisk medverkan. Platsbesök har gjorts på följande datum: 2021-09-08, 2021-09-30, 2021-12-09, 2022-10-20, 2023-09-18.

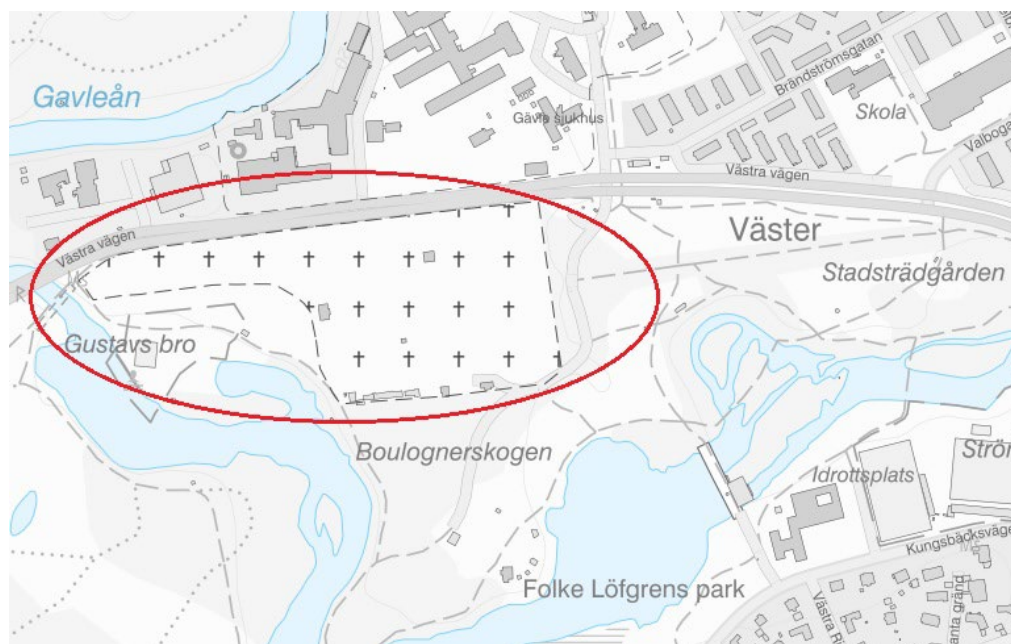
Beslut från Länsstyrelsen Gävleborg är daterat 2021-05-21, dnr: 2151–2021. Beslutet är lämnat med villkoret att arbetena ska utföras i enlighet med åtgärdsprogrammet upprättat av Pia Haglund, Bjerking, daterat 2014-04-11.

Antikvarisk slutbedömning

Antikvarisk medverkande gör bedömningen att renoveringen av staket och stensocklar till största del har utförts i enlighet med åtgärdsprogrammet som ligger till grund för länsstyrelsens beslut. Dock utfördes en kulördokumentation på två staket inför projektstart eftersom de hade en grå kulör och det fanns därför anledning till att tro att de inte varit svartmålade. Kulörkod för ommålning togs fram av konservator men staketen målades ändå svarta av utförande firma, utan föregående dialog.

Antikvarisk medverkande godkänner trots detta arbetena ur kulturhistorisk synvinkel. Se mer om avsteget under rubriken ”Avvikelser från beslut”.

Karta



Figur 1. Gamla kyrkogården i Gävle är inringad. Karta ur Digitala Planarkivet.

Lagskydd

Gravarna på Gamla kyrkogården är skyddade enligt Kulturmiljölagens 4:e kapitel.

Historik och beskrivning

När Gamla kyrkogården invigdes 1808 hette den naturligtvis inte Gamla kyrkogården utan Nya kyrkogården. Den gamla kyrkogården som låg kring Heliga Trefaldighetskyrkan hade under slutet av 1700-talet börjat bli fullbelagd och efter att Gävle drabbades av en kraftig tyfusepidemi under början av 1800-talet, fattades beslutet att anlägga en ny begravningsplats utanför staden. Vid Västra tullen fanns mark som ansågs lämplig. Den äldsta kyrkogården låg vid nuvarande kvarter 3, där Enneska gravkoret uppfördes ett tiotal år efter invigningen. Det var grosshandlare Per Ennes som 1820 lät bygga gravkoret med tillhörande kapell, till sin familj. 1842 uppfördes ytterligare ett gravkor på kyrkogården, Elfbrinkska gravkoret, som uppfördes av de tre syskonen Per, Ulla och Marie Elfstrand, men som fick sitt namn efter den första personen som begravdes i det, Maries man Olof Elfbrink. I samband med att Elfbrinkska gravkoret uppfördes, anlades även Stora allén, dagens Agnes von Krusenstiernas allé. Allén markerar huvudingången till kyrkogården, den tidigare ingången hade legat mot Västra vägen, rakt ut från Enneska gravkorets norra gavel.

Här finns ytterligare två gravmonument, familjen Garbergs familjegrav från 1826 och familjen Bångs gravmonument från 1850. 1896 uppfördes bårhuset på kyrkogårdens södra del efter ritningar av Erik Alfred Hedin. Funktionen som bårhus har dock upphört sedan flera år. Kyrkogården har utvidgats vid flera tillfällen, senast kring sekelskiftet 1800–1900, då den västra delen utefter Västra vägen tillkom.

Den före detta vaktmästarbostaden invid bårhuset är flyttad till platsen under mitten av 1900-talet och här bodde kyrkogårdsvaktmästare ända in på 1980-talet. Huset är ursprungligen uppfört som banvaktarstuga och sägs ha stått längs Valboåsen. Ekonomibyggnaderna i kyrkogårdens sydvästra del, är uppförda under andra halvan av 1900-talet.

Det var efter invigningen av Skogskyrkogården 1929 som Gamla kyrkogården kom att få sitt nuvarande namn.

På kyrkogården finns sammantaget omkring 9 900 gravar, varav omkring 140 är omgärdade av staket av smide eller gjutjärn. Gravstaketen är tillkomna under olika tidsperioder och av den anledningen varierar utformning och karaktär på dem. Flera staket har märkning med Skoglund & Olson Gefle och Anderssons smidesverkstad Gefle. Övervägande delen av staketen är rikt dekorerade och utsirade, men det förekommer även nyare staket, som har ett enklare utförande.

Kyrkogårdsenheten i Gävle har underhållsansvar för omkring 80–100 av gravarna med staket. Enheten renoverar årligen gravplatser med staket. Arbetena finns beskrivna i antikvariska slutrapporter:

2015: Antikvarisk slutrapport nr 2018:20.

2019: Antikvarisk slutrapport nr 2020:11.

2020: Antikvarisk slutrapport nr 2021:02.

Arbetena har utförts i enlighet med åtgärdsförslaget från Bjerking, daterat 2014-04-11.

Orsaker till åtgärder

De elva berörda gravplatserna hade likvärdig skadebild. Stensocklarna hade sjunkit/fallit ur läge. Sättningarna hade i sin tur orsakat spänningar i smides- och gjutjärnsstaketen som deformerats och på sina håll även knäckts. Staketen hade även skador i form av rostangrepp, flagad och urlakad färg, påväxt av lav samt även bortfall av smides- och gjutjärnsdelar.

Utförda arbeten

De elva gravplatser som åtgärdats inom 2021 års etapp ligger i kvarter 3, vilket är beläget kring Enneska gravkoret. Gravplatserna hör till de äldsta på begravningsplatsen. Alla de åtgärdade gravplatserna omgärdas av staket av smide eller gjutjärn, som är monterade i stensockel i form av ram eller på stenplintar. Arbetena har utförts i enlighet med åtgärdsförslaget från Bjerking, daterat 2014-04-11.

De gravplatser vars staket och ramar renoverades mellan 2021 och 2023 utgörs av:

- GK03 0077 - smide
- GK03 0187 - gjutjärn
- GK03 0246 - gjutjärn
- GK03 0247 - smide
- GK03 0248 - gjutjärn
- GK03 0250 - smide
- GK03 0253 - smide
- GK03 0326 - gjutjärn
- GK03 0340 - gjutjärn
- GK03 0344 - gjutjärn
- GK03 0345 - gjutjärn

Staket

Samtliga staket har demonterats och åtgärdats på verkstad hos TPM Industrimålning AB.

Staketen har rengjorts från färg och rost genom mjukblästring. Lagning av sprickor och stolpar på gjutjärnsstaketen har utförts genom varsam svetsning, på i förväg lokalt uppvärmda ytor. Stolpar och staketsektioner har målats med målningssystem från Introteknik.

Grundning: Isotrol Klarlack Grund

Mellanstrykning: Isoguard Pansar

Täckmålning: Isotrol Finish, svart kulör

Staketstolparna är försedda med rostfri dubb av 12 mm karmstål som svetsats på stolpfoten. Stolparna är monterade i stensocklarna med hydrauliskt kalkbruk av typen Saint-Austier NHL 3,5, 0,2 mm. Staketsektionerna är hopsatta med nya rostfria skruvförband. Gamla förband har borrats ur och ersatts med nya. Delar som skadades vid transport och/eller montering har bättringsmålats på plats.

Stensocklar

Då staketen har varit demonterade har markarbeten skett på plats vid berörda gravplatser för att justera och säkra upp stensocklarna. Stenarna har märkts upp och demonterats. Ny botten har anordnats genom grus och jordfuktat bruk. Vid återmontering har socklarna lagts så dess överkant ligger cirka 50 mm ovan mark. Stenar som har spruckit har limmats enligt anvisningarna i åtgärdsförslaget, det vill säga osynligt. Kramling av socklarna har utförts på socklarnas insidor med rostfri klammer och infästning enligt anvisningar i förfrågningsunderlaget. Kramling är dold under marknivå.

Avvikelse från beslut

De båda tårtbitsformade gravplatserna K03 0344 och K03 0345 har gjutjärnsstaket som innan påbörjade arbeten hade en grå kulör. Detta fick Kyrkogårdsenheten i Gävle att förmoda att staketen inte varit svartfärgade tidigare, varpå de anlade konservator Per Mattsson för kulördokumentation av de båda staketen. Kulördokumentationen visade att de senaste färgskikten på staketen var svart. De tidigaste färgskikten på de båda staketen var i samma kulör, NCS S7010-Y70R, gråbrun. Mattsson föreslog en återgång till kulören vid renoveringen av staketen. Detta ligger med i såväl ansökan som länsstyrelsens beslut, även fast kulördokumentationen ännu inte hade utförts då.

När dokumentationen var utförd och det fanns en föreslagen NCS-kod, kommunicerades detta via e-post till utförande firma (E-post 2021-04-22). Trots detta har staketen målats svarta utan dialog. Utförande firma har inte lämnat någon förklaring till detta annat än att det är en miss.

Antikvarisk medverkande anser att det är synd då det nu fanns ett bra tillfälle att återställa kulören. Avsteget kan godtas i och med att staketen varit svartfärgade innan den aktuella renoveringen. Vid nästa ommålning bör dock staketen målas i den gråbruna kulören.

Övriga antikvariska iakttagelser

Vid slutbesiktningen syns en del kramlingar beroende på att jorden sjunkit undan. Kyrkogårdsenheten kommer att fylla upp marknivån så att dessa kommer under markytan.

Foton



Figur 2. K03 0077 före åtgärd. Smidesstaket i behov av renovering. Staketet är monterat på stenplintar. Graven har inte kvar någon gravsten. Grinden fanns ej på plats. Staketet är monterat i stenklackar. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 3. K03 0077 efter åtgärd. Ännu är marken inte uppfylld. Grinden öppnas inåt graven. Stenen som grinden stängs mot har en liten klack för att grinden inte ska kunna glida upp utåt. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 4. K03 0077 efter åtgärd. Ännu är marken inte uppfylld. Grinden öppnas inåt graven. Stenen som grinden stängs mot har en liten klack för att grinden inte ska kunna glida upp utåt. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 5. K03 0187 före åtgärd. Gjutjärnsstaket i behov av renovering, sättningar i stenramen. Grinden står löst lutad mot en staketsektion. Foto: Kyrkogårdsenbeten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 6. K03 0187 efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 7. K03 0246 innan påbörjade arbeten. Gjutjärnsstaket med kraftiga hörnstolpar monterade i en stenram. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



*Figur 8. K03 0246 under pågående arbeten med stenramen. Äldre kramlor blev synliga.
Foto: Ulrika Olsson, 2021-09-28.*



Figur 9. K03 0246 efter avslutade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



*Figur 10. K03 0247 innan påbörjade arbeten. Smidesstaket monterat i stenram.
Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.*



Figur 11. K03 0247 efter avslutade arbeten. Riktad stenram och renoverat smidesstaket. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



*Figur 12. K03 0248 innan påbörjade arbeten. Sättningar i stenram och gjutjärnsstaket.
Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.*



*Figur 13. Arbetet med grav K03 0248 var en av orsakerna till att projektet drog ut på tiden.
Vid en förväntad slutbesiktning 2022-10-20 såg staketet ut så här. Flera delar var
återmonterade i fel läge eller inte återmonterade alls. Foto: Ulrika Olsson, 2022-10-20.*



Figur 14. K03 0248 efter avslutade arbeten. Gjutjärnsstaketet är åtgärdat och stenramen riktad. Staketsektionerna är återmonterade i dess rätta lägen. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 15. K 03 0250 innan påbörjade arbeten. Smidesstaket i behov av underhåll och stensockel i behov av riktning. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 16. K03 0250 efter avslutade arbeten. Stensockeln är riktad och smidesstaketet renoverat. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 17. K03 0253 innan påbörjade arbeten. Smidesstaket i behov av renovering, delar har slagit sig på grund av sättningar i stenramen. Grunden går inte att stänga. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 18. K03 0253 efter avslutade arbeten. Riktad stenram och justerat och renoverat smidesstaket. Stängningsfunktionen på grinden är åtgärdad. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 19. K03 0326 innan påbörjade arbeten. Gjutjärnsstaket i behov av renovering, stenram i behov av justering. Grinden går inte att stänga. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 20. K03 0326 efter avslutade arbeten. Stensockeln har justerats och gjutjärnsstaketet har renoverats. Grinden går att stänga. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 21. K03 0340 innan påbörjade arbeten. Gjutjärnsstaketet i behov av renovering. Sättningar i stensockeln påverkade även staketet. Grinden går inte att stänga. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 22. K03 0340 efter avslutade arbeten. Stensockeln har justerats och gjutjärnsstaketet har renoverats. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 23. K03 0344 innan påbörjade arbeten. En av två gravplatser med tårbitsform. Denna ligger på den västra sidan den tidigaste huvudentrén in till kyrkogården från Västra vägen. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 24. K03 0344 efter avslutade arbeten. Stenramen är justerad och staketet är renoverat. Staketet är målat svart trots framtagen kulörkod. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.



Figur 25. K03 0345 innan påbörjade arbeten. En av två gravplatser med tårbitsform. Denna ligger på den östra sidan av den tidigaste huvudentrén in till kyrkogården från Västra vägen. Foto: Kyrkogårdsenheten, Gävle församling, oktober 2020.



Figur 26. K03 0345 efter avslutade arbeten. Stenramen är justerad och staketet är renoverat. Staketet är målat svart trots framtagna kulörkod. Foto: Ulrika Olsson, 2023-09-18.

Källor

Boox Lena, Englund Erika, *Gamla kyrkogården i Gävle, Kulturbistorisk inventering, 2004–2005*. Läns museet Gävleborg, rapport 2006:01

Olsson Ulrika, *Gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk dokumentation av tolv renoverade gravstaket, 2015. Läns museet Gävleborg, rapport 2018:20

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk medverkan vid renovering, 2019. Läns museet Gävleborg, rapport 2020:11

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, Antikvarisk medverkan vid renovering, 2020. Läns museet Gävleborg, rapport 2021:02

Olsson Ulrika, *Elva gravstaket med tillhörande stensocklar*, etapp 2021 Antikvarisk medverkan vid renovering, 2020. Läns museet Gävleborg, rapport 2021:02

Bjerking, *Gamla kyrkogården, Gävle, Åtgärdsprogram för gravstaket*, 2014-04-11



Länsmuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se

